

VI

DEJSTVA U SASTAVU GRUPE DIVIZIJA ZA PRODOR U JUŽNU SRBIJU

(avgust—septembar 1944)

Nastupanje Crvene armije preko Rumunije nagovještavalo je »odlučnu bitku za jugoistočnu Evropu i za uspostavljanje jedinstvenog fronta saveznika na Balkanu u kome bi Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije bila karika koja bi vezivala front anglo-američke vojske u Italiji sa sovjetskim frontom«. Zato je Vrhovni štab donio odluku da sa jakim snagama preduzme ofanzivu većih razmjera radi konačnog oslobođenja istočnog dijela Jugoslavije. Radi toga koncem juna i početkom jula prikuplja devet divizija na prostoru Crne Gore, Sandžaka i istočne Bosne, sa slijedećim planom: jakim krilnim grupama prodrijeti u južnu i zapadnu Srbiju, spojiti se sa snagama koje su bile pod komandom glavnog štaba Srbije, a zatim nastupati prema Suvoboru radi oslobođenja Šumadije. Grupisanje snaga i njihovi zadaci bili su:

— Operativna grupa divizija (2. proleterska, 5. i 17. divizija) sa šire prostorijske Berana nastupaće preko Peštera i Novopazarskog Sandžaka, preći preko Ibra na odsjeku Kosovska Mitrovica — Raška i preko Kopaonika spojiti se sa našim snagama u južnoj Srbiji, a potom što hitnije

preći preko Zapadne Morave, osloboditi G. Milanovac, Arandelovac i Topolu, i ući u sastav 1. proleterskog korpusa.

— Prvi proleterski korpus (1. i 6. proleterska divizija) iz šireg rejona pljevalja, nastupajući preko Zlatibora, a potom pravcem Užice — Užička Požega, prodreće na prostoriju Valjevo — Lazarevac;

— Dvanaesti udarni korpus (16. i 36. divizija) iz rejona Čajniča i Višegrada izbiće preko planine Tare na prostoriju zapadno od Valjeva;

— • Jedanaesta i 28. udarna divizija iz rejona Zvornika i Bratunca preći će preko Drine u širem rejonu Krupnja, gdje će ući u sastav 12. korpusa.

Njemci su kao glavni zadatak postavili da spriječe operativno i taktičko spajanje snaga NOV na prilazima Srbije i onih u njoj. Zato početkom jula preduzimaju ofanzivu 5. i 15. armijskim korpusom 2. tenkovske armije protiv naših snaga u Crnoj Gori i istočnoj Bosni, a 19. jula armijskom grupom »Felber« u Srbiji, sa težištem napada na glavninu snaga Glavnog štaba Srbije u južnoj Srbiji (21, 22, 23, 24. i 25. divizija). U ovoj ofanzivi (»Triumf« i »Halali«) na snage pod komandom Glavnog štaba Srbije angažovani su: 4 njemačka policijska bataljona, 27. i 29. bugarska divizija, Srpski dobrovoljački korpus, Ruski dobrovoljački korpus, 4. grupa jurišnih četničkih korpusa, Resavsko-toplička grupa sa Kosovskim četničkim korpusom i oko 5.000 albanskih kvislinga.

Naše tek formirane divizije u južnoj Srbiji, bez dovoljno borbenog iskustva, s mukom su odolijevale jakom pritisku neprijatelja, pa su zapale u tešku situaciju. Zato je Vrhovni komandant ubrzao pokret Operativne grupe divizija iz Crne Gore i naredio generalu Peku Dapčeviću da dalje gonjenje i uništavanje razbijenog neprijatelja u izvornom dijelu rijeke Lima prepusti 2. udarnom korpusu, a da se sa Operativnom grupom što hitnije probije preko Kopaonika u Toplicu.

Pošto je neprijatelj u beranskoj operaciji pretrpio potpun neuspjeh, a djelimično bio i razbijen, te zato za kraće vrijeme nesposoban za ozbiljnije akcije, planirani pokret Operativne grupe divizija bio je uveliko olakšan.

Na pravcu njenog nastupanja nalazili su se: dijelovi legije »Krempler«¹; na liniji sela Lagatori — Turjak (k. 13-65) borbeni grupa »Bendi«; po dubini (do Ibra) stražarila je seoska muslimanska milicija; na teritoriji Sandžaka a 5. njemački motorizovani policijski puk (4 bataljona) sa izvjesnim brojem tenkova, osim jednog bataljona angažovanog u Toplici protiv snaga Glavnog štaba Srbije; u Novom Pazaru, pored mještanskih legionarskih snaga, dijelovi motorizovanog puka »Brandenburg«; u dolini Ibra (od Raške do Kosovske Mitrovice) glavnina 3. njemačkog policijskog puka, a u Kosovskoj Mitrovici puk Ruskog zaštitnog korpusa. Pored tih snaga Nijemci su za odbranu Ibarske doline predvidjeli 1. brdsku diviziju — koja je već bila u pokretu iz Grčke, a istovremeno su privlačili glavninu četničkih snaga u rejon Koponika radi angažovanja protiv naših snaga u Toplici i onih koje su trebale da pređu preko Ibra.²

POKRET I BORBE U MEĐURIJEČJU LIMA I IBRA

Sa prostorije sela Kaludra — Zgrade — Babino Operativna grupa divizije krenula je 28. jula prema Ibru: desnokrilnom kolonom (5. divizija) pravcem: Kaludra — Turjak — Dolovo — Tutin — Rudine; srednjom kolonom (2. proleterska divizija) pravcem Zgrade — Krušćica — Rvenice — Žuljevići — Berberišće, a lijevokrilnom kolonom (17. divizija) opštim pravcem Babino — Orahovo — Svi Do — Leskova — Glogovik — Goševo — Opave — Kamenica.

Sa prostorije sela Babina pošla je 17. divizija oko 2 časa 28. jula pravcem: Bijela kosa — Orahovo — Osmatovo brdo (k. 1380) — Oštra glavica (k. 1572), i na desnoj obali rijeke Lešnice potisla snage legije »Krempler«. Druge krajiška brigada u pokretu, sukobila se sa oko 150 legionara u selu Orahovu. Poslije kraće borbe legionari su raspušteni, a 15 ih je zarobljeno, od kojih se 12 prijavilo u NOV. Zaplijenjeno je: 17 pušaka, 1.100 pušanih metaka, 9 ručnih bombi, 3 sanduka mesnih konzervi i 400 kg hljeba. Naši gubici: 1 poginuo i 2 lakše ranjena. Poslije marša 15. majevička brigada razmjestila se na prostorijsi Sero

¹ Nijemci su je formirali poslije kapitulacije Italije od Muslimana iz Sandžaka, za policijsku službu, ali su je u toku 1944. upotrijebili za odbranu doline Lima. U početku je imala tri bataljona, a 1944. godine oko 4.000 ljudi. Komandni kadar sačinjavali su Nijemci. Uz legiju se uvijek nalazio jedan ili dva motorizovana bataljona nekog od pukova »Brandenburg«. *AVII*, dok. 56/3a, k. 76a.

² *AVII*, dok. 53/3, k. 76A; dok. 19 i 20/2, k. 43, dok. 1/2, k. 76A.

polje — Moravski krš; uz put je na Koranovom kršu razbila jednu skupinu legionara, ubila 3 i zarobila 4, a zaplijenila: puškomitraljez, 8 pušaka i oko 3.000 puščanih metaka. Zatim se razmjestila na prostoriji Komar — Vrcane. Šesta istočnobosanska brigada i Štab divizije razmjestili su se u selima Begluk (t. 1587) — Ladževac (k. 1477) — Dobrodol.

Desno od 17. divizije jedinice 2. i 5. divizije skršile su otpor neprijatelja na liniji Turjak — Ravnište i u toku dana izbile na liniju sela Lovnica — Savin Bor.

Kad je pao mrak 17. divizija nastavila je pokret preko Suvog Dola³ maršujući ka prostoriji Bračak — Devreč: 2. krajiška brigada uz put je razbila grupice mještanske milicije i tom prilikom dvojicu je ranila, a 27 zarobila, zaplijenivši: mitraljez »'bredu«, laki mitraljez »šarac«, 33 puške, 3 pištolja, 28 ručnih bombi, 6.200 puščanih metaka, pisaću mašinu, 3 šinjela, 3 šatorska krila i dvogled; 15. majevička brigada neometano je stigla na prostoriju Suvi Do — G. i D. Boroštica. Drugom bataljonu predao se jedan Albanac, zajedno sa oružjem, i stupio u njegove redove; 6. istočnobosanskoj brigadi (zaštitnica), tokom marša ka prostoriji razmještaja (sela Radac — Leskova), neprijatelj je ubio dva borca, pripucavajući sa okolnih visova; Štab divizije smjestio se u selu Suvi Do.

Poslije podne 30. jula od Peštorskog polja Nijemci su sa 8 tenkova i oko 15 kamiona vojnika napali položaje 15. majevičke brigade na Karadži i Maja baše (selo Boroštica). Pošto su položaji brigade bili otkriveni, naređeno je da se u slučaju jačeg pritiska povuče i nasloni na 6. istočnobosansku brigadu (Leskova). Poslije kraće ali oštre borbe, u kojoj je samoinicijativno učestvovala i 2. krajiška brigada (k. 1260), neprijatelj se uz znatne gubitke povukao prema Sjenici. U ovim borbama brigada je imala 2 lakše ranjena.

Kod ostalih brigada nije bilo nikakvih događaja, osim što se 6. istočnobosanskoj prijavilo 14 dobrovoljaca (omladinaca) sa 6 pušaka.

U zoru 31. jula 17. divizija je nastavila pokret u duhu zapovijesti komandanta Operativne grupe i u toku

³ AVII, dok. 1/5, k. 982.

dana razmjestila se: 2. krajiška brigada u rejonu sela Melaje — Točilo. U pokretu vodila je manje borbe sa mještanskom milicijom i zaplijenila: mitraljez »bredu«, laki mitraljez, laki bacač, 11 pušaka i 4.000 puščanih metaka, a prijavilo joj se 10 dobrovoljaca; 6. istočnobosanska brigada na prostoriji sela Delimeđe — Glogovik uz obezbjeđenje od Novog Pazara. U pokretu nije uznemiravana, a prijavilo joj se 18 dobrovoljaca sa puškomitraljezom »zbrojovka« i 9 pušaka; 15. majevička brigada kretala se sa Štabom divizije i bez borbe stigla u sela Gardijelje i Čekote.

I dalje kao lijeva kolona Operativne grupe 17. divizija je 1. avgusta produžila nastupni marš ka Ibru u tri kolone: desna — 6. proleterska brigada⁴ iz rejona sela Glogovika pravcem preko sela Morani — Piskopovce — Kruševo i stigla na prostoriju zaselaka Vojsaliće — Hamziće — Salinoviće; srednja — 15. majevička brigada sa Štabom divizije iz rejona sela Gurdijelje preko sela Milanoviće — Piskopovci — Janičari i razmjestila se za prenočište na prostoriji sela Znuša — Jelačići, a dijelom snaga na Mutal vrhu — radi izviđanja i obezbjeđenja komunikacije Novi Pazar — Kosovska Mitrovica; lijeva kolona — 2. krajiška brigada iz rejona sela Melaje, poslije marša preko sela Morani — Kuta — V. Lukare, razmjestila se na prostoriji sela Goševo — Nikoliće sa zadatkom izviđanja, obezbjeđenja i mjestimičnog rušenja komunikacije Novi Pazar — Tutin.

U toku pokreta desna i srednja kolona nisu vodile borbe, dok je lijeva u selu G. Jašanici naišla na oko 80 vojnika 5. njemačkog policijskog puka i mjesne milicije (zabunkerisani u žandarmerijskoj stanici). Poslije kraće borbe neprijatelj je likvidiran. Zarobljena su 52 vojnika, a poginulo ih je 18 — među kojima i Nijemac komesar finansijske straže i 2 njemačka narednika. Od zarobljenih milicionera 21 se javio u naše redove, a ostali su pušteni kućama. Istovremeno je zaplijenjeno: 4 puškomitraljeza

⁴ Odlukom Predsjedništva Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije od 24. jula 1944. god. 6. istočnobosanska NOU brigada proglašena je proleterskom i odlikovana Ordenom narodnog oslobođenja. Istom odlukom i istim odlikovanjem odlikovana je i 2. krajiška NOU brigada.

sa 44 doboša, 52 puške, automat, 4 pištolja, 10.000 puščanih metaka, nešto ćebadi i životnih namirnica, 7 tovarnih i 3 jahaća konja.

Zorom 2. avgusta 17. divizija je u koloni nastavila pokret pravcem: selo Cerovik — selo Rajetiće — selo Bare — selo Lopužnje — Vinorog (t. 1225). Prethodnica divizije (6. proleterska brigada), pri izbijanju na komunikaciju Novi Pazar — K. Mitrovica kod Sanca (t. 1329), sukobila se sa motorizovanom kolonom (Nijemci i Bugari — oko 250 vojnika), koja se kretala od Novog Pazara prema Šancu u namjeri da presječe pravac kretanja naših jedinica. Poslije kraćeg okršaja razbijeni neprijatelj je u velikom neredu odstupio prema Novom Pazaru, uz gubitke od 25 mrtvih, 15 ranjenih i 2 zarobljena, a istovremeno mu je zaplijenjeno: borna kola (odmah uništena), brdski top 75 mm sa 75 granata (topom je gađan neprijatelj u povlačenju, a kada su utrošene sve granate uništen je, jer ga nije bilo moguće transportovati), mitraljez, automat, 10 pušaka sa 1.500 metaka, 30 ranaca sa vojničkom spremom, 2 mazge, priručna apoteka i druga ratna sprema. U borbi su poginuli komandir čete zastavnik Branko Rubožić i zamjenik komandira Slavko Majstorović, a 6 boraca je ranjeno, od kojih 4 teže.

Poslije ovog uspjeha divizija je ubrzanim maršem nastavila pokret i poslije podne izbila u sela Rikovo i Trebiće, gdje se razmjestila uz potrebna obezbjeđenja prema Raškoj. Istovremeno 2. proleterska i 5. divizija ovladale su planinom Rogozna i prišle Ibru.

NASILNI PRELAZ PREKO IBRA

Našavši se na domaku Ibra, Stab operative grupe prišao je prikupljanju što detaljnijih podataka o situaciji i rasporedu neprijatelja i utvrdio da je on, prozrevši naše namjere, posljednjih nekoliko dana žurno pojačavao uporišta duž komunikacije Raška — Kosovska Mitrovica.⁵

⁵ U to vrijeme u dolini Ibra, na liniji K. Mitrovica — Raška, uporišta Sočanica, Leposavići, Dren, Lešak, Rudnica zaposjedale su: jedinice 5. puka Ruskog zaštitnog korpusa, 3. i 4. bataljon 3. njemačkog motorizovanog policijskog puka sa četom tenkova, ba-

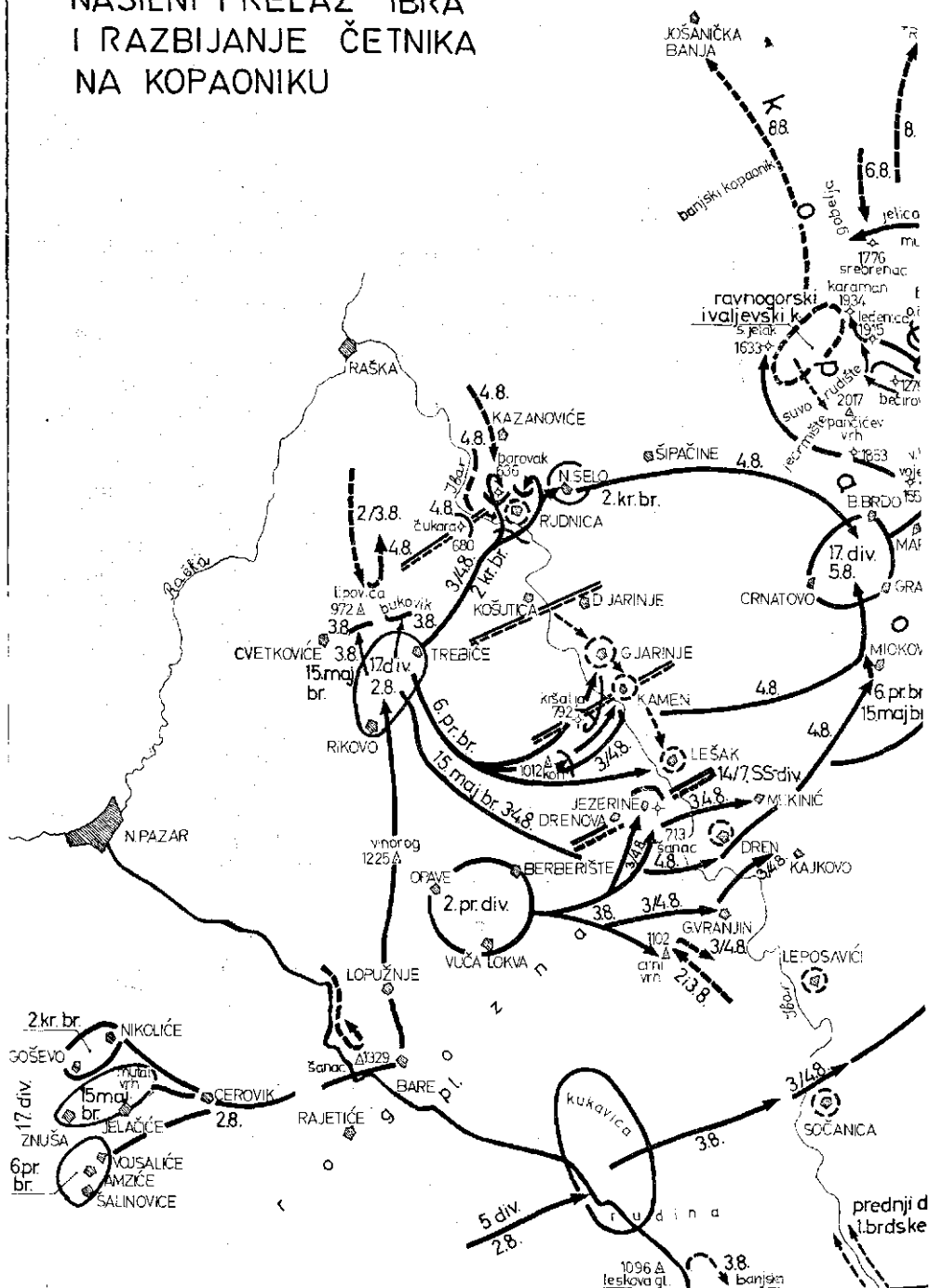
Takođe je utvrđeno da neprijatelj dovlači u širi rejon K. Mitrovice njemačku 1. brdsku diviziju. U stvari njeni prednji dijelovi su već podilazili u rejon sela Banjske desnom i lijevom obalom Ibra (od Kosovske Mitrovice) položajima 1. krajiške brigade (5. divizije). Neprijatelj je takođe prikupljao jače snage na liniji Novi Pazar — Raška. Ti podaci, kao i uporno nastojanje neprijatelja 2. i 3. avgusta da ovlada dominantnim položajem na lijevoj obali Ibra: Leskova glava (t. 1096), Crni vrh (t. 1102), Lipovica (t. 972), navodili su na zaključak da tako želi ojačati odbrambeni raspored na Ibru i spriječiti naš zahvat Kopaonika, a poslije izvršenog grupisanja koncentrično napasti naše snage, razbiti ih i odbaciti prema zapadu. Za ostvarenje ove namjere bilo mu je potrebno najmanje 2—3 dana.

Da bi zadržao inicijativu, Stab Operativne grupe donio je odluku da 3. avgusta (bez većih priprema) pređe preko Ibra na širokom frontu (desno od Ibarske klisure i lijevo do sela Rudnice) trima napadnim kolonama, sa težištem napada na odsjeku sela Leposavić i Lešak, a zatim brzo prodre ka Kopaoniku. U duhu te odluke Štab grupe izdao je zapovijest precizirajući zadatke kolonama: desnokrilna kolona (5. divizija) sa prostorije Rudine — Kukavica prelazi preko Ibra na odsjeku ulaza u Ibarsku klisuru do Leposavića; srednja kolona (2. proleterska divizija) sa prostorije sela Vučja Lokva — Opave — Berberiste, na odsjeku od Leposavića do Leška; lijevokrilna kolona (17. divizija) imala je zadatak da sa prostorije sela Rikovo i Trebiće pređe preko Ibra i likvidira uporišta, a temeljito poruši željezničku prugu i cestu na odsjeku Lešak — selo Rudnica, obezbjeđujući se od Raške i pravca Novi Pazar — K. Mitrovica. Početak napada je određen za krilne divizije u 21 čas, a za srednju diviziju u 22 časa 3. avgusta.⁶

taljonom Bugara, do dva bataljona Srpske državne straže i muslimanska milicija. Pored toga ka 1. brdskoj diviziji hitao je od Peći 14. puk 7. SS divizije »Princ Eugen«, a na liniju Novi Pazar — Raška u toku 2. i 3. avgusta pristizao je i 5. motorizovani policijski puk.

⁶ Zbornik 1/9, dok. 60 i 67, str. 131 i 135.

NASILNI PRELAZ IBRA
I RAZBIJANJE ČETNIKA
NA KOPAONIKU

U duhu naređenja dobijenog od štaba Operativne grupe, Štab 17. divizije je naredio prelaz preko Ibra: 6. proleterska brigada na odsjeku selo Lešak — selo Drenova (desna granica) i selo Kamen — Kršalja (k. 792 — leva granica), usmjeravajući glavni udar na uporište u selu Lešak; 15. majevička brigada na odsjeku Kamen — Kršalja (d. g.) i D. Jarinje — selo Košutica (l. g.); 2. krajiška brigada na odsjeku D. Jarinje — Košutica (d. g.) i Borovak (k. 636) — Čukara (k. 680 — l. g.), sa težištem napada na uporište selo Rudnica.

Da bi olakšao situaciju svojim snagama na Crnom vrhu, koje su vodile uporne borbe sa jedinicama 2. proleterske divizije, neprijatelj je oko 17 časova 3. avgusta snagama oko jednog bataljona, ojačanim artiljerijom i bacačima, iznenadno napao 15. majevičku brigadu (Rikovo — Trebiće — Lipovica) i poslije tročasovne oštre borbe dočepao se dominantne kose Lipovica (t. 972). Brigada se povukla i zadržala na liniji Bukovik — južne padine Lipovice kose, zapadno od sela Cvetkovića. Pošto se cijela angažovala na tim položajima, brigada nije bila u mogućnosti da sa ostalim brigadama forsira Ibar u toku noći 3/4. avgusta.

Djelimičan uspjeh neprijatelja na Lipovici uveliko je ugrozio opšti plan napada 17. divizije, te je zato donesena odluka da 15. majevička brigada još u toku noći zbaci neprijatelja sa Lipovice.

Jedinice 6. proleterske brigade nisu uspjele u toku noći 3/4. avgusta (i pored upornog i dva-tri puta ponovljenog napada) da likvidiraju uporišta Lešak — Kamen — G. Jarinje, jer su njihovu posadu (Nijemci, Bugari, belogardejci) u toku dana ojačali 2. bataljon 14. puka 7. SS divizije sa prištapskim dijelovima. Da bi se izbjegli gubici od ubitačne artiljerijske vatre, brigada se povukla na liniju Sanac (k. 713) — Kom (t. 1012) — Kršalja (k. 792) i tu ostala tokom dana.

U toku noći 3/4. avgusta 2. krajiška brigada je prebacila dva bataljona na desnu obalu Ibra i uspjela da likvidira sva uporišta oko željezničke stanice Rudnica, ali ne i da poruši mostove branjene iz čvrsto građenih kamenih bunkera. Pred zoru neprijatelj je iz Raške dobio pojačanje (nekoliko kamiona pješadije i 3 tenka) pa je glavninu

brigade primorao da se povuče na dominantne položaje: Borovak — Gradina — Čukara, a sa 4. bataljonom i dijelom Štaba brigade iznad Rudnice (na lijevoj obali Ibra).

Silovitim naletom 2. proleterska divizija u toku noći razbila je neprijatelja na Crnom vrhu (t. 1102), Šancu (k. 713) i na odsjeku G. Krnjin — Jezerine, prešla preko Ibra i čvrsto zaposjela prostoriju sela Dren — Kajkovo — Mekinić.

I 5. divizija se u toku noći glavninom snaga prebacila na desnu obalu.

Oko 2 časa 4. avgusta, 15. majevička brigada odlučno je napala Lipovicu i poslije kratke oštre borbe protjerala neprijatelja. Dio snaga ostavila je na položajima Lipovica — Bukvik, a sa glavninom se 4. avgusta prebacila preko Ibra (na odsjeku prelaska 2. proleterske divizije)⁷ i zajedno sa 6. proleterskom brigadom stigla na prostoriju sela Miokoviće — Planinica.

£ Četvrti bataljon 2. krajiške brigade (sa dijelom Štaba
% brigade) prilikom prebacivanja preko Ibra (selo Kazno-
viće) napala je njemačka motorizovana kolona koja je do-
lazila od Raške, pa se bataljon morao povući (osim jednog
voda). Međutim, u toku noći 4. bataljon uspio je da se
prabaci, nešto južnije, s tim što je začelje kolone zateklo
svanuće, pa je bilo izloženo vatri tenkova. Tom prilikom
ubijen je konj koji je nosio radio-stanicu, pa je ona ostala
u Ibru. Na isti način propala su i 2 mitraljeza »breda«
i laki bacač sa 30 mina. Brigada se sudarila sa Nijemcima
u rejonu sela Rudnice, ali kako je njima pristiglo pojača-
nje u tenkovima i pješadiji, ona se oko podne odlijepila
i prikupila u Novom Selu i krenula preko sela Šipačina u
širi rejon Belog Brda — radi odmora.

Do kraja 5. avgusta 17. divizija prikupila se na pro-
storiji sela Crnatovo — Gradište — Belo Brdo, pripravna
za dalji pokret.

⁷ Pošto je odsjek prelaska 6. proleterske brigade (Lešak — Kamen) neprijatelj uporno branio, odlučeno je da se prebacivanje 6. i dijelova 15. brigade orijentiše na odsjek 2. proleterske divizije koji je bio obezbijeđen. Radi zavaravanja neprijatelja naređeno je 1. i 3. bataljonu 6. proleterske brigade da u toku noći demonstrativnim napadom na Lešak vežu neprijatelja, a potom se zorom prebace na desnu obalu.

Neprijateljski gubici (neprovjereni) u borbama pri prelasku preko Ibra iznosili su oko: 128 mrtvih, 120 ranjenih i 22 zarobljena; zaplijenjeno je: 60 pušaka, 6 pištolja, puškomitraljez, 4.000 puščanih metaka; uništeno i oštećeno: 5 tenkova, 9 kamiona, motocikl, 100 m pruge i 4 betonska bunkera. Naši gubici: 16 poginulih i 35 ranjenih.

Štab 17. divizije pri prelasku preko Ibra, pored navedenog slučaja sa radio-stanicom, pogriješio je, u izvjesnoj mjeri, što je 6. proletersku brigadu bacio u teške okršaje cijelu noć 3/4. avgusta. Štab 17. divizije je oštro kritikovan od strane Štaba operativne grupe, naročito zbog zadržavanja oko Leška. Kako tada nije bilo poznato da je 14. puk 7. SS divizije stigao na odsjek Leposavić — Lešak i pojačao već postojeće snage kritika je primljena kao realna. I pored sjajne pobjede 2. proleterske divizije na Crnom vrhu i Šancu, njen laki prelazak preko Ibra u regionu sela Dren i Kajkovo 3/4. avgusta rezultat je veživanja glavnine snaga 14. SS puka (na sektoru Lešak — Kamen) s upornom borbom 6. proleterske brigade. Demonstrativni napad njena dva bataljona uveliko je doprinio nesmetanom prelasku glavnine 17. divizije.

Prelazak preko Ibra i brzi prodor ka Kopaoniku bio je naš veliki uspjeh, jer je razbio sve njemačko-bugarsko-četničke planove za ofanzivna dejstva prema Toplici i izmenadio njemačku komandu za Jugoistok.⁹ Prodor prema Kopaoniku i aktivna dejstva 1. proleterskog i 2. udarnog korpusa iz doline Lima u pravcu Sjenice, Rožaja¹⁰ i

⁸ O teškim borbama na odsjeku Leposavić — Lešak u svom izvještaju depešom komandant 14. puka 7. SS divizije Mihail Gros, između ostalog, kaže: »... 14. puk, motorizovano prebačen na Ibar, Štab i 1. bataljon kod s. Leposavić, 2. bataljon kod Lešak. Zaprečavanje neuspjelo, 2... bataljon gotovo potpuno uništen.« *AVII*, dok. 3/4, k. 72.

⁹ Vojni komandant Srbije general Felber kaže: »...Kada je 4. avgusta uspjelo jačim Titovim jedinicama da presijeku u Ibarskoj dolini jednu od dvije željezničke pruge koje vode u Grčku, u Beogradu su zadržana sva vojna lica, vozovi sa ljudstvom koje se vraćalo ili odlazilo na odsustvo i dopunski transporti — i od njih formirane jedinice za uzbunu i reorganizovana odbrana Beograda.« *AVII*, dok. 2/1, k. 43.

¹⁰ Aktivna dejstva 1. i 2. korpusa naredio je Vrhovni štab, radi što bržeg i uspješnijeg izvršenja zadatka: Operativne grupe divizija. Knjiga depeša 2. korpusa, depeša br. 12/54 i depeša br. 1 iz knjige depeša 1. proleterske divizije br. 115.

Peći doveli su u nedoumicu komandanta 2. njemačke tenkovske armije kuda da orijentiše snage u dolini Ibra: prema Kopaoniku i Toplici ili prema Limu — radi sprečavanja daljeg prodora naših snaga ka jugu Srbije.¹¹ Odlučio se za drugu varijantu i zaposjeo dominantne položaje na planini Rogozni (zapadno od Ibra) u stavu iščekivanja i time ih pasivizirao u najkritičnijem momentu za Operativnu grupu divizija, s obzirom na to da je četnička grupa jurišnih korpusa 5. avgusta podilazila od Brusa ka Kopaoniku.

RAZBIJANJE ČETNIKA NA KOPAONIKU

Poslije uspješno izvršenog zadatka u dolini Ibra, Štab Operativne grupe donio je odluku da 6. avgusta nastavi pokret divizija preko Kopaonika u pravcu Župe, Toplice i Jablanice, radi razbijanja četničkih snaga i što bržeg povezivanja sa našim snagama u južnoj Srbiji (21, 22, 23, 24. i 25. divizija) koje su ise nalazile u dosta teškoj situaciji.

Naš brz prodor kroz Novopazarski Sandžak i pojava na Kopaoniku primorali su okupatora da što hitnije uputi prema Kopaoniku četničku Grupu jurišnih korpusa (Ravnogorski, Valjevski, Cerski i Kosovski korpus — oko 5—6.000 četnika), koja je već 6. avgusta otpočela koncentraciju na liniji Brus — Mramor (k. 1304) — Jelica (k. 1776) — Pančićevo vrh (t. 2017). Istovremeno njemačko-bugarske snage i nešto ljotićeve ojačavaju granizone Kruševac, Aleksandrovac, Blace i Kuršumlju, a na prostoru Razbojna — Brus — Kneževu nalazio se od ranije Rasinski četnički korpus.

Grupa četničkih korpusa namjeravala je da ovlada dominantnim položajima na Kopaoniku i odlučnim napa-

¹¹ U njegovom izvještaju stoji: »...Još za vrijeme koncentracije i razvoja 1. brdske divizije, zapadno od Kosovske Mitrovice, prešle su jače neprijateljske snage (1. proleterski korpus) Ibarsku dolinu, sjeverno odatle prema istoku, što se nije moglo spriječiti. Od ove mogućnosti, ili ovu neprijateljsku grupu goniti, ili izvršiti udar prema zapadu, prihvaćena je ova druga.« *AVII*, dok. 1/1a, k. 71a.

dom na snage našeg lijevog boka spriječi njihovo spajanje sa jedinicama u Toplici i Jablanici.

U nastupnom maršu Operativne grupe, 17. divizija (i dalje kao lijeva kolona), krećući se opširn pravcem Marušići — Velika livada, stigla je i razmjestila se na prostorijsi sela Kneževo — Brzeće — Livade, obezbjeđujući se i zatvarajući pravac od komunikacija Brus — Blace i Kopaonika.

Zorom 6. avgusta 17. divizija nastavila je pokret, a oko 9 časova njena prethodnica (6. proleterska brigada) poslije izbijanja na liniju Mramor (k. 1280) — Oglavlje (k. 1170) — Brložnik (k. 1157) sukobila se sa Cers'kim četničkim korpusom (sastav 3 brigade — oko 1.500 četnika). Uslijed guste magle došlo je do borbe u susretu. Poslije viščasovne uporne borbe 6. proleterska brigada, uz sadejstvo sa prispjelim snagama 15. majevičke brigade, potisla je neprijatelja do linije Bregovi (k. 1479) — Vlačka ravan — Ogledna (k. 1349).

Oko 17 časova neprijatelj je ojačao Cerski korpus dijelom snaga Valjevskog korpusa i napao položaje 6. proleterske i 15. majevičke brigade na položaju Oglavlje — k. 1157 — Briševac — brdo Jastrebac — Oštra čuka (k. 1274) i poslije tročasovne borbe primorao obje brigade da se povuku na liniju k. 1500 — Mramor — Gradac — Čukara. Odlučnim protivnapadom, a uz sadejstvo dva bataljona 2. proleterske divizije, brigade su noću 6/7. avgusta potisle neprijatelja do linije Oštra čuka — Brložnik — Ogledna — selo Livade.

Da bi osujetio namjere neprijatelja i razbio ga prije nego što se grupiše, komandant Operativne grupe izdao je 6. avgusta u 23 časa i 45 minuta zapovijest za napad 2. proleterske i 17. udarne divizije, dok će 5. divizija ostati kao opšta rezerva na prostorijsi sela Blaževo — Belo Polje — Čokotar — Đerekari, spremna za brzu intervenciju prema Ibru ili Kopaoniku.¹²

Prema dobijenoj zapovijesti, 17. divizija je trebalo da napada lijevo od komunikacije Kneževo — Brus, opštim pravcem Brzeće — Mramor (k. 1304) — Kriva Reka — Mačkovac, ne dozvoljavajući neprijatelju da se izvuče iz

¹⁷ Zbornik III/8, dok. 33, str. 61.

našeg obuhvata. Lijevim krilom divizija je trebalo da ovlada selom Milentija, a desnim, u sadejstvu sa jedinicama 2. proleterske divizije, varošicom Brus.

Zadatak 2. proleterske divizije bio je napad na Jastrebac i selo Sošice i gonjenje neprijatelja u pravcu varošice Brus.

Na pravcu napada 2. proleterske divizije i 15. majevičke brigade branio se Rasinski četnički korpus, a pred 17. divizijom nalazili su se u odbrani i djelimično u pokretu 1. ravnogorski i Valjevski četnički korpus — svaki po 3 brigade od po 3 bataljona — ukupno oko 3.000 četnika. Sedamnaesta divizija imala je oko 1.600 ljudi.

Stab 17. divizije izdao je slijedeće zadatke potčinjenim jedinicama:

1. Lijevokrila kolona (2. krajiška brigada) izbice na liniju: Mramor (k. 1304) — Palež (k. 1474) — Mokro — Obradova čuka (k. 1430) i na njoj će razbiti neprijatelja, a potom nastaviti brzo prodiranje pravcem: Borje (t. 1380) — Kumanova čuka (k. 1300)

◀tt Vrgaja (k. 1173) — Sto (k. 1307), a kad ovlada linijom: Sto — Ugar (selo Osreci) protjeraće neprijatelja prema cesti Brus — Aleksandrovac, pravcima: Sto — Drenjak — sela V. Ribari i Ugar — Kamenita glava (k. 862) — Milentija.

2. Srednja kolona (6. proleterska brigada), naslanjajući se na desno krilo 2. krajiške brigade, nastojaće da što brže izbije na prostoriju: Borje (t. 1380) — Kumanova čuka — Vrgaja (k. 1173), a potom će napasti i energično goniti neprijatelja opštim pravcem: Gradište (k. 952) — Vukajlovići — Kobiljačko brdo.

3. Desnokrilna kolona (15. majevička brigada) nadiraće pravcem: Gočmanci — Livadje — Ninevae {k. 898} — Gradišće. Po izbijanju na položaje Gradišće — Orljak (k. 873) goniće neprijatelja pravcima: Crni vrh (k. 1019) — Lazine (k. 822) — Brus i Stara bačija — V. brdo (k. 882) — V. Glavica (k. 824) i izbiti na cestu Brus — Aleksandrovac.

4. Stab divizije i hirurška ekipa nalaziće se u rejonu sela Kneževa (Mramor).

Oko 8 časova 7. avgusta jedinice 2. proleterske i 17. divizije krenule su u napad: 2. proleterska divizija poslije razbijanja četnika na liniji: Debela glava (k. 1066) — Čelopek (k. 1068) — Pločnik (k. 1201) i, kako je glavnina četničkih snaga odstupila preko komunikacije Brus — Kneževo ka visovima Kopaonika, do kraja dana oslobodila je Brus i izbila na komunikaciju Brus — Razbojna; 15. majevička brigada, poslije zauzimanja Ogledne i Brlož-

Kolona 6. istočnobosanske brigade na Kopaoniku, početak avgusta 1944.

ni'ka, do 12 časova ovladala je položajima: Orljak (k. 875) — Ninevac (k. 896) — Glamen (k. 1206); 6. proleterska brigada krenula je sa linije Jastrebac — Oštra čuka u dvije kolone i brzim obuhvatnim napadima, u prvom nalletu, ovladala linijom položaja: Bregovi (k. 1479) — Muneelo (k. 1472) — Glamen (k. 1206), a do 15 časova i linijom: Palež (k. 1474) — Mramor (k. 1304) — Siljača (k. 1625); 2. krajišku brigadu dočekale -su oko dvije četničke brigade na grebenima Ledenice (k. 1915) i Bečirovca (k. 1778), primoravši je da se povuče, s tim što se do mraka zaustavila na položajima: Oštra čuka (k. 1274) — k. 1500 — Mramor, tj. na kosama sjeverno od sela Kneževa.

Osjetivši naše jake snage duž komunikacije Belo Polje — Kneževo — Livade, neprijatelj je u toku noći 6/7. avgusta glavninu snaga (Ravnogorski i Valjevski korpus) rokirao prema Kopaoniku (Suvo rudište) i vrhovima: Jelica (k. 1776) — Ledenica (k. 1915) — Pančičev vrh (k. 2017) — Bećarovac (k. 1778). Na pravcu Brusa i Razbojne ostali su Cerski i dijelovi Rasinskog četničkog korpusa.

Uslijed brzog prodiranja 2. proleterske divizije prema Brusu i izbijanja 15. majevičke i 6. proleterske brigade na liniju položaja: Orljak (k. 875) — Palež (k. 1474) —

Mramor (k. 1304) — Šiljača (t. 1625), uz istovremeni napad jačih četničkih snaga sa Suvog rudišta na 2. krajišku brigadu, kao i njeno odstupanje, ozbiljno je ugrožen bok, a djelimično i pozadina glavnih snaga Operativne grupe. Zato je njen komandant donio odluku da još u toku noći sa dvije brigade 5. divizije (rezerva) obuhvati neprijatelja na Suvom rudištu, razbije ga i uništi. Obje brigade 5. divizije dobile su slijedeći pravac napada: Vojetin (k. 1558) — k. 1853 — Suvi jelak (k. 1633), a 17. divizija pravce: Srebrnac — Jelica (k. 1776) — Gobelja (t. 1934) i Bećirovac (k. 1778) — Ledenica (k. 1915) — Karaman (k. 1934). Napad je predviđen u 1 čas (8. avgusta), ali je borba otpočela nešto ranije (prilikom podilaženja jedinica 2. krajiške brigade neprijateljskim položajima na Bećirovcu i Ledenici), što je odigralo presudnu ulogu u brzom slamanju i razbijanju neprijatelja. Drsko prodirući u bataljonskim kolonama kosama Bećirovac i Ledenica, 2. krajiška brigada zavarala je i natjerala neprijatelja da glavne snage orijentiše prema njoj. Time je neprijatelj oslabio bokove i budnost u odnosu prema ostalim našim snagama, pa su dvije brigade 5. divizije sa jugozapadne i zapadne strane i 15. majevička brigada sa sjevera, vrlo brzo obuhvatile Suvo rud-šte. Brzim i u velikoj mjeri iznenadnim izbijanjem 5. divizije na liniju: k. 1853 — Ječmište — Suvi jelak, 15. majevičke brigade na Jelicu i Gobelju, a 2. krajiške brigade na Bećirovac i Ledenicu, praktično su bili okruženi Ravnogorski i Valjevski četnički korpus. Pred zoru otpočeo je odlučan napad, razbijanje i djelimično zarobljavanje oba korpusa. Tako je okončana borba na Kopaoniku.

U trodnevnim borbama Operativna grupa ubila je 462, ranila 314 i zarobila 646 neprijateljevih vojnika (većina zarobljenika stupila je u naše jedinice — tako reći svi koje su četnici prisilno mobilisali) i zaplijenila: 2 protivtenkovska topa, 2 srednja i 2 laka bacača, 8 mitraljeza, 19 puškomitraljeza, oko 900 pušaka, 7 automata, 19 pištolja, 5 signalnih pištolja, radio-stanicu, 20 kola puščane i mitraljeske municije, oko 10 kola artiljerijske i bacačke municije, veći broj kola sa hranom i opremom, 80 konja sa kuhinjama i drugi ratni materijal, kao i 2.000.000 dinara.

-

Operativna grupa pretrpjela je slijedeće gubitke: 26 mrtvih, 53 ranjena i 2 nestala. Kako je 17. divizija bila na pravcu glavnog udara Operativne grupe, njeni su gubici bili najveći: 18 mrtvih, 34 ranjena i 2 nestala. U borbama 7. i 8. avgusta potučena četnička Grupa jurišnih korpusa uspjela je da glavninu snaga povuče preko Banjskog Kopaonika i rijeke Rasine prema Jošaničkoj Banji i Trsteniku. Do toga nije došlo u prvom redu što se za nju i njene namjere nije ranije saznalo, a zatim, vjerovatno je Štab Operativne grupe predugo zadržao 5. diviziju u rezervi. Pretpostavka da Nijemci intervenišu iz doline Ibra bila je potpuno opravdana, ali je situacija nalogala da se sa minimumom snaga obezbijedi pravac od Ibra, a glavinom izvrši obuhvat i objedinjen snažan udar protiv glavnine četničke grupacije na Kopaoniku.

BORBE U ZUPI

Izbijanje Operativne grupe divizija u rejon Kopaonika i njeno brzo povezivanje sa našim jedinicama u Toplici primoralo je Nijemce da obustave ofanzivu protiv naših snaga u Srbiji («Triumf» i «Halali»). Istovremeno su stvoreni uslovi da naše objedinjene i jake snage (8 divizija), preduzmu dalje ofanzivne akcije prema istočnoj Srbiji i Sumadiji, kao i dejstva na komunikacije moravsko-varždarskog" pravca. Isto tako, stvorene su mogućnosti da se sa ovih teritorija brzo popune prorijeđene jedinice Operativne grupe novim dobrovoljcima i što brže pokrenu prema Šumadiji.

Odlukom Štaba Operativne grupe 2. i 5. divizija orijentisane su prema Toplici, a 17. divizija dobila je zadatak da ovlada Župom i zatvori pravce, odnosno komunikacije koje od Kruševca vode prema Aleksandrovcu i Razbojni. Na ovoj prostoriji divizija će se odmoriti, popuniti i organizaciono srediti za predstojeći zadatak, a istovremeno će pomoći pozadinskim političkim radnicima u organizaciji vlasti i vojno-pozadinskih ustanova.

Noću 9/10. avgusta, u sadejstvu sa 2. proleterskom divizijom, 17. divizija oslobodila je varošicu Aleksandro-

vac, a sa njom i njenu okolinu zvanu Župa i razmjestila jedinice: 6. proletersku brigadu u selima: Novaci, Vitkovo, Ljubinci — radi obezbjeđenja i zatvaranja pravca od Kruševca; 2. krajišku brigadu dijelom na prostoriji Aleksandrovcu — Lupoglava (k. 667) —• Pavlovo brdo — radi obezbjeđenja od Trstenika i Vrnjačke Banje, a dijelom snaga na prostoriji sela Koznica —• Milentija, s tim da zatvore i kontrolišu pravac od Jošaničke banje; 15. majevičku brigadu u rejonu sela Razbojna — Ravni — Zilinci — Čelije, sa zadatkom da zatvori pravac od Kruševca (dolinom Rasine), a sa položaja duž Rasinske klisure: Grmelj (k. 601) — Jankova klisura (k. 530) — Laz (k. 675) — Javorac (t. 850) — M. i V. Kosa (k. 517) pravac od varošice Blace; Štab divizije i hirurška ekipa u Brusu, a intendanturu u selu Vukajloviči.¹³

Narod Župe, iako je sve do 2. svjetskog rata bio čuven po svojim demokratskim pogledima, u prvi mah ponašao se dosta rezervisano prema našim jedinicama. No, to nije bilo nimalo čudno, jer je cijelu okupaciju proveo pod četničkim terorom i lažnom propagandom o ciljevima NOB. Osim toga u narodu je vladao strah da se četnici i Nijemci ne vrate i kazne sve one koji su pokazali simpatije prema NOV. Aktivnim agitaciono-političkim radom, a posebno ukazivanjem na saradnju četnika sa Nijemcima i Bugarima, kao i da su glavni neprijatelji NOV Nijemci i Bugari, a da će biti kažnjeni samo oni četnici koji su okrvavili ruke, narod se trgnuo i oslobodio.

Kratko zatišje 10, 11. i 12. avgusta 17. divizija je iskoristila za agitaciju i organizovanje dobrovoljne mobilizacije omladine. U vezi s time uslijedilo je i naređenje komandanta Operativne grupe da se pri brigadama i diviziji formiraju mobilizacijski odsjeci.

Uveče 11. avgusta u Aleksandrovcu je organizovan veliki zbor građana i seljaka iz okoline, na kojem su govorili komandant i zamjenik komesara 2. krajiške brigade. Poslije zbora kulturna ekipa divizije dala je uspjele priredbu, koju je prethodnog dana dala i za mještane Brusa.

¹³ *Zbornik* 1/9, dok. 182, str. 505.

Sa zbora u Brusu, avgust 1944.

Mještani se nisu mogli načuditi kako smo uspjeli, pored borbi protiv okupatora i kvislinga, da organizujemo i kulturno-zabavni život u jedinicama i narodu.

Rad na mobilizaciji odvijao se toliko uspješno da za sve dobrovoljce nije bilo oružja, pa su u bataljone upućeni samo naoružani i nešto nenaoružanih s tim da se i oni opreme bilo iz plijena u prvoj borbi ili iz pošiljke saveznika (koje su bile neredovne i nedovoljne). No, i pored oskudice u oružju, s obzirom na dosta veliki plijen na Kopaoniku, 17. divizija uspjela je da prilično popuni svoje proredene redove.

Trinaestog avgusta oko 3.000 Bugara iz Blaca i oko 500 Nijemaca iz Kruševca napali su položaje 15. majevičke i 6. proleterske brigade s namjerom da ovladaju Razbojnom, a zatim i Brusom, te tako obezbijede komunikaciju Razbojna — Kruševac.¹⁴ Nakon dosta oštire borbe neprijatelj je do mraka potisnuo 15. majevičku brigadu na lijevu obalu Rasine, ovladao Razbojnom i posjeo položaje

¹⁴ *Zbornik* 1/9, dok. 182, str. 505.

Grmelj — M. i V. kosa — Jankova klisura — Javorac — Obla glava (k. 624). Neprijatelja je od Kruševca dočekala 6. proleterska brigada i zadržala na ulazu u Rasinsku klisuru (selo Nabrđe — selo Čelije), ali ga nije mogla odbaciti prema Kruševcu, nego se utvrđivala na položaju Jankovica (k. 431) — Stranska čuka (k. 510) — Lipak (k. 423) — Jelenjak (k. 508) — k. 434, i lijevo prema selu Novacima, zatvarajući i kontrolišući dolinu prema Aleksandrovcu.

Pokušaj 15. majevičke brigade, ojačane jednim bataljonom 2. krajiške brigade, da u toku noći 13/14. i 14/15. avgusta potisne neprijatelja u pravcu Blaca, ostali su bez uspjeha, pa se brigada povukla na polazne položaje: Berda (k. 309) — Cuka — Kremenjak (k. 552) — Mikuljanska čuka (k. 803) — Borska čuka (k. 909).

Poslije neuspjelog napada 2. proleterske i 5. divizije na Kuršumlju noću 14/15. avgusta, komandant Operativne grupe orijentiše 2. proletersku diviziju prema Blacu i Razbojni, radi sadejstva sa 17. divizijom. Ali, već 15. avgusta pred mrak neprijatelj, primijetivši pokret 2. proleterske divizije prema Blacu i Razbojni, počinje postepeno da se izvlači prema Blacu. Pred sam mrak prepustio je Oblu glavu (k. 624) 2. bataljonu 2. krajiške brigade (dodijeljen kao pojačanje 15. majevičkoj brigadi).

Izvlačenje nisu blagovremeno uočili Štab brigade i Štab divizije, pa je neprijatelj neometano uklonio glavninu iz Razbojne još u toku noći 15/16. avgusta. U zoru opštim napadom ojačane 15. majevičke brigade potisnut je neprijatelj sa položaja M. i V. kosa — Grmelj — Jankova klisura — Javorac. Poslije podne dijelom snaga preduzeto je gonjenje neprijatelja u pravcu Blaca. Na sektoru 6. proleterske i 2. krajiške brigade nije bilo aktivnosti u toku dana. Oko podne tri neprijateljska lovačka aviona bacila su nekoliko manjih bombi i mitraljirala Štab divizije u Brusu, ne pričinivši nikakvu štetu.

U toku 17. avgusta neprijatelj se povukao u Kruševac pod pritiskom jedinica 6. proleterske brigade.

Nakon povlačenja neprijatelja u Blace i Kruševac divizija je zauzela slijedeći raspored:¹⁵ 2. krajiška brigada

¹⁵ Zbornik 1/9, dok. 182, str. 505.

na položajima od 11. avgusta; 15. majevička brigada u selima Razbojna, Zilinci, Zlatari, Ravni, sa isturenim položajima na V. Kosi — Grmelju — Javorcu — Obloj glavi — Berdi — Turjaku (k. 416) — Lipku (k. 432), zatvarajući pravce od Blaca i dolinom Rasine od Kruševca; 6. proleterska brigada u selima Navadi; Zleginja, Trnavci, sa zadatkom da zatvori pravac od Kruševca.

U borbama 13—17. avgusta neprijatelj je imao oko 100 izbačenih iz stroja (među poginulima njemački major i 4 bugarska oficira). Naši gubici: 3 mrtva, 2 teže i 8 lakše ranjenih — svi od artiljerijske vatre. Radi rasterećenja jedinica i uspješnijeg liječenja, 19. avgusta prebačeno je 24 teška ranjenika u selo Sagnjevo, gdje ih je prihvatila 2. proleterska divizija i odvela do G. Gatana, radi avio-transporta u Italiju.

Na naznačenoj prostoriji 17. divizija je ostala sve do 26. avgusta, s tim što se 15. majevička brigada pomjerila na prostoriju Brus — Šljivovo — Batunja, pošto su je u rejonu Razbojne smijenile jedinice 21. srpske divizije. Zatišje u to vrijeme, izuzev manjih patrolnih čarki u pravcu Trstenika i Vrnjačke Banje, iskorišćeno je za sredi vanje jedinica, naročito komora i bolnica.

U novoformirane divizije na teritoriji Toplice, Jablanice, Crne Trave, Niškog i Timočkog okruga (21, 22, 23, 24. i 25. divizije) upućeno je 17. avgusta: 28 vojnih, 8 političkih, 9 sanitetskih, 5 intendantskih i 2 operativno-obavještajna rukovodioca.

U Aleksandrovcu je 20. avgusta proslavljena dvogodišnjica formiranja 2. krajiške brigade, a uveče je kulturna ekipa 17. divizije dala priredbu na kojoj su masovno prisustvovali i građani Aleksandrovcu. Zatišje je, takođe, iskorišćeno za intenzivan politički rad, za održavanje konferencija na kojima su birani delegati za Antifašističku skupštinu Srbije i formiranje NO odbora.

Kad je stigla vijest o uspjesima Crvene armije u Rumuniji i prodoru zapadnih saveznika prema Parizu, u Brusu i Aleksandrovcu organizovan je 24. avgusta veliki manifestacija! zbor vojske i naroda. Kako se situacija na našem i savezničkom ratištu stalno i brzo mijenjala, Štab 17. divizije svakodnevno je slušao vijesti Radio-stanice

Štab 2. krajiške brigade u Aleksandrovcu, avgust 1944.

«Slobodna Jugoslavija», umnožavao ih i sa kratkim komentarom dostavljao jedinicama i narodu.

Kao što je i ranije činjeno, po jedinicama je izvođena intenzivna vojna i politička obuka, dok su štabovi brigada organizovali kratke kurseve za desetare, a Stab divizije kurs za komandire vodova i vodne delegate.

Dok je glavnina Operativne grupe (5. i 21. divizija)¹⁶ bila angažovana u borbama oko Kuršumlije i na planini Požaru, uslijedio je 26. avgusta koncentričan napad jačih četničkih snaga od pravca Vrnjačke Banje, Trstenika i Kruševca na položaje 17. divizije.¹⁷ U trodnevnim borba-

¹⁶ Druga divizija zbog' svog iskustva i kadrova ušla je u sastav Grupe divizija Glavnog štaba Srbije.

¹⁷ Četvrta grupa jurišnih korfusa, Rasinsko-toplička grupa, 2. kosovski korpus, nešto nedićevaca i ljotićevaca i nekoliko njemačkih tenkova iz Kruševca. Grupu jurišnih korfusa, iako nije bila potpuno sređena poslije poraza na Kopaoniku Nijemci su ubacili u borbu, da bi obezbijedili komunikacije u dolini Zapadne Morave.

ma neprijatelj je uspio da potisne diviziju i da 28. avgusta lijevom kolonom uđe u Razbojnu, srednjom u Brus a desnom posjedne prostoriju sela Kriva Reka i Mačkovac, odakle je u toku dana protivnapadom pridošlih snaga 5. divizije odbačen prema Neradu (k. 1350) i selu Pleš. Da bi ojačao svoju desnu kolonu, neprijatelj je glavninu srednje kolone izvukao pred mrak iz Brusa prema Blatu (t. 710) i selu Milentiji.

Naše jedinice u toku 28. avgusta povukle su se na liniju sela Žbunje — Brđani — Zitje — V. Grabovnica (desna obala Rasine). U novoj situaciji, s obzirom na pomjeranje jedinica Glavnog štaba Srbije prema Župi i novi zadatak Operativne grupe za dejstva ka Šumadiji i spajanje sa jedinicama 1. proleterskog korpusa, komandant Operativne grupe odlučio je 29. avgusta da brzim i energičnim obuhvatnim napadom razbije i uništi četničku grupaciju. Napad je izvršen u toku noći 29/30. avgusta u četiri kolone:¹⁸ lijevom (5. divizija sa 2. krajiškom brigadom) obuhvatnim pravcem: Nerade — Pleš — Latkovac — Lupoglava (k. 667); srednjom (17. divizija, bez 2. krajiške brigade) pravcem: Tršanovci — Botunja — Aleksandrovac; desnom (21. srpska divizija, bez 1 brigade) pravcem: Krivi Brod — Strojinci — Dobroljupci — Bobote — Rataje; desnom bočnom kolonom (1. krajiška brigada i 6. srpska brigada) pravcem: Štitare — Novaci — Rataje.

Međutim, neprijatelj je otkrio naše prikupljanje i namjere, pa je u toku 29. avgusta otpočeo izvlačenje glavnih snaga u pravcu Aleksandrovca i Trstenika na liniju: Pogled (k. 1030) — Papratna (t. 901) — Pavlovo brdo — Tuleš — Riljevina (k. 436) — Parlog, ostavljajući slabe zaštitne dijelove. Operativna grupa brzo je prodirala sve do pomenute linije, sa koje je, poslije kraće borbe, potisla neprijatelja na lijevu obalu Zapadne Morave i ka V. Drenovi.

Sedamnaesta divizija izbila je 30. avgusta na liniju: 2. krajiška brigada: Mali vrh (k. 902) — Pogled (k. 736) — Lupoglava (k. 667), i razmjestila se na prostoriji: Aleksandrovac — selo Radjevstica — Pogled (k. 736) — Papratna (k. 901); 6. proleterska brigada: Čiker (t. 759) — Ilijina

¹⁸ Zbornik 1/11, dok. 73 i 178, str. 168 i 473.

glava (t. 503), i razmjestila se na prostoriji sela: Novaci — Rataje — Tuleš; 15 majevička brigada: Zleginje — Majdevo — Subotica, gdje se razmjestila, obezbjeđujući se od Kruševca. Jedan njen bataljon nije učestvovao u gonjenju, nego je zadržan u Brusu; Stab divizije smjestio se u selu Botunji.

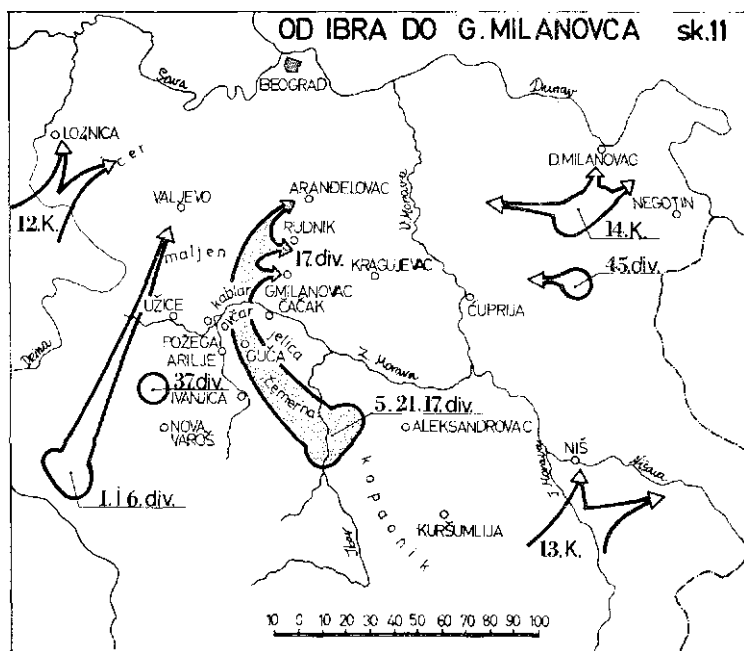
U borbama od 26. do 30. avgusta neprijatelj je imao oko 500 izbačenih iz stroja, a 72 četnika su zarobljena. Sopstveni gubici: 10 poginulih (među kojima i zamjenik komesara bataljona Zaim Mušanović Zajec, rodom iz Brčkog) i 41 ranjen borac. Zaplijenjeno je: 40 pušaka, puškomitraljez, mitraljez, srednji bacač, *automat*, 4 pištolja, oko 50.000 pušanih metaka, 2 sanduka ručnih bombi, 7 tovarnih i 2 jahaća konja.

Sasvim je realna konstatacija da bi četnička grupacija bila uništena ili bar onespособljena za dalji ozbiljniji otpor da su naši izviđački organi bili aktivniji, a jedinice se kretale prikriveno i brže. Zahvaljujući ovim propustima, četnici su se u dolini Zapadne Morave na brzinu sredili i zatim prebacili u zapadnu Srbiju, da se bore protiv jedinica 1. proleterskog i 12. korpusa.

Na navedenoj prostoriji 17. divizija se obezbjeđivala od Kruševca, Trstenika i Vrnjačke Banje, a istovremeno je sređivala jedinice: od 2—5. septembra primljena su od 23. srpske divizije 664 druga i 22 drugarice; pri sanitetu divizije organizovan je sanitetski kurs, koji je pohađalo 28 drugarica (uglavnom iz popune), a u toku noći 3/4. septembra upućena je preko Glavnog štaba Srbije i druga grupa teških ranjenika za Italiju. Tih dana dobrovoljno su došla iz Župe 2 ljekara (dr Radojičić Božidar iz sela Pranovca i dr Nešić Stevan iz Aleksandrovca), a otprilike u isto vrijeme i sanitetski major Crvene armije Ivan Dimitrijevič Safronov — kao instruktor za organizaciju sanitetske službe, te je tako naš sanitet dobio znatno pojačanje.

Brojno stanje 17. divizije po jedinicama, nakon izvršene popune, iznosilo je 6. septembra: Stab divizije sa prištapskim dijelovima — 113 drugova i 24 drugarice; 6. proleterska brigada — 595/59; 2. krajiška brigada 719/53; 15. majevička brigada 612/54; odnosno, divizija je imala ukupno 2.039 drugova i 190 drugarica.

Početkom septembra Grupa divizija Glavnog štaba Srbije (2. proleterska, 22, 23, 24. i 25) oslobodila je Kuršumliju, Blace i Svrijig i usmjerila dejstva na komunikacije i uporišta u dolini Južne i Zapadne Morave ka liniji: Leskovac — Niš — Kruševac. U isto vrijeme 1. proleterski korpus (1. i 6. proleterska divizija) na Zlatiboru i južno od Užičke Požege pripremao je napad na Užičku Požegu i Užice, dok je Operativna grupa divizija (5, 17. i 21), u pokretu iz Župe za Šumadiju, dejstvovala u dolini Ibra i Zapadne Morave, a 12. korpus (16. i 36. divizija) sjeverozapadno od Višegrada forsirao je Drinu i izbio na planinu Taru. Radi još bržeg i definitivnog oslobođenja cijele Srbije, naređeno je 11. diviziji da se iz istočne Bosne prebaci preko Drine u rejon Cera i stavi pod komandu 12. korpusa.

Uspjesi NOV i izbijanje jedinica 3. ukrajinskog fronta na granice Jugoslavije doveli su do povlačenja bugarskog okupacionog korpusa iz Srbije za Bugarsku, a takođe ubrzanog povlačenja njemačkih trupa sa juga Balkana dolinom Vardara, Morave i Ibra ka Beogradu, Banatu i istočnom dijelu Srbije.¹⁹

Prodiranjem osam divizija NOV prema Šumadiji i 5 divizija prema južnom i zapadnom Pomoravlju, uglavnom je izvršena prva etapa plana Vrhovnog štaba o prenošenju težišta borbenih dejstava u Srbiju. Time su stvoreni svi uslovi da se, u sadejstvu sa snagama Crvene armije, pristupi drugoj etapi — oslobodenju cijele Srbije.

U novonastaloj situaciji poslata je koncem avgusta i direktiva Vrhovnog komandanta Operativnoj grupi divizija, 1. i 12. korpusu, da što prije ovladaju masivima Rudnika, Suvobora, Sokolske planine i Cera, a potom da brzo nastave prodiranje kroz zapadnu Srbiju i Šumadiju ka Beogradu.

Na pravcu nastupanja Operativne grupe u zapadnu Srbiju i Šumadiju (početkom septembra) raspored neprijatelja bio je sljedeći: lijevu obalu Z. Morave (od Trstenika do Kruševca) posjedali su: Rasinsko-toplička četnička grupa korpusa, 2. kosovski četnički korpus i 2. njemački policijski bataljon; dolinu Ibra posjeli su 3. i 5. puk Ruskog zaštitnog korpusa i, u prolazu za Niš, posljednji ešelon 1. brdske njemačke divizije; na lijevoj obali Ibra, na pravcima prema Arilju i Guči, nalazili su se Javorski i Požeški četnički korpus, a iz Višegrada ka Šumadiji kretala se 7. SS divizija »Princ Eugen«.²⁰

Vrhovni štab obavijestio je 6. septembra Operativnu grupu da 1. proleterski korpus vodi borbe na prostoru Užice — Požega, radi prodora ka Suvoboru, Valjevu i Lajkovcu, i da će se 12. korpus u toku dana prebaciti kod Starog Broda u Srbiju, da zajedno sa 1. proleterskim korpusom nadire ka sjeveru, pa zbog toga Operativna grupa divizija treba da ubrza pokret, kako bi sve snage u zapadnoj Srbiji i Šumadiji došle pod jednu komandu.

Komandant Operativne grupe odmah je naredio pokret preko Dragačeva i Zapadne Morave ka Šumadiji, op-

¹⁹ *Beogradska operacija*, VII, str. 76—78 i 110—111.

²⁰ *Beogradska operacija*, str. 166.

štim pravcem: Željina — Goča — Čemerno — Ovčarsko-kablarska klisura — Rudnik. Pokret je izveden u tri kolone: desna kolona (17. divizija) pravcem: Aleksandrovac — Papratna (t. 901) — selo Goča — Dobra voda (k. 1010) — selo Brezna — selo Bresnik — selo Tolišnica — selo Milatović — Guča — Ovčarsko-kablarska klisura; srednja kolona (21. udarna divizija) upućena je ka Užičkoj Požezi, a lijeva kolona (5. udarna divizija) ka Užicu.²¹

Radi brzog spajanja sa 1. proleterskim korpusom, jedinicama je naređeno da se pri prelasku preko Ibra, ako naiđu na jače snage neprijatelja po uporištima duž pruge i komunikacije, ne zadržavaju, već da ih manjim snagama blokiraju, a glavnim nastave pokret. Takođe je naređeno da minerska odjeljenja poruše mostove, propuste i tunele duž komunikacije i pruge.

Sa prostorije Botunja — Aleksandrovac — Novaci 17. divizija je u tri kolone poslala 6. septembra (između 8 i 12 časova) i do mraka bez borbi stigla na prostoriju Vukovo brdo (k. 1382) — Prerovo (k. 1204) — Dobra voda (k. 1010) — Brezjak (k. 964).

Sutradan oko 11 časova divizija je nastavila pokret. Druga krajiška brigada maršovala je kao desna kolona pravcem: Lisica (k. 905) — Višnjica (k. 697) — Brezina — Šošanica, pa potom stazom na desnoj obali Stolskog potoka. U noći 7/8. septembra prešla je preko Ibra na sektor Dobro Strane — Glavinac i razmjestila se na prostoriji sela Breznika, obezbjeđujući se od doline Ibra i od Kraljeva. U toku prelaska na jednu brigadnu zasjedu (kod tunela Dobro Strane) naišla je manja neprijateljeva motorizovana kolona na putu od Raške za Kraljevo. Poslije kratke borbe kolona je uspjela da se probije, ali su joj uništena 3 kamiona i 1 automobil, a zaplijenjeno nekoliko pušaka i puškomitraljez. Šesta proleterska i 15. majevička brigada sa Štabom divizije (srednja kolona) kretale su se pravcem: Dobra Voda — Brezjak — Višnjica (k. 697) — Prisoja (k. 1997) i izbile u toku noći pred Ibar u rejonu sela Cerze — Polumir. Preko rijeke je trebalo prvo da pređe 6. proleterska brigada i obrazuje mostobran u re-

²¹ Zbornik 1/11, dok. 114, 138 i 178, str. 280, 307 i 473.

jonu sela Polumira, da bi obezbijedila i olakšala prebacivanje 15. majevičkoj brigadi i Štabu divizije sa prištapskim dijelovima, a potom nastavi pokret preko sjevernog dijela sela Đakova i razmjesti se u selu Savovu (zaselak Glavoče). Majevička brigada dobila je rejon razmještaja u sjeverozapadnom dijelu Šavova (zaseoci Ornice — Po-nire), a štab divizije sa prištapskim dijelovima u Savovu.

Pošto je željezničku stanicu Polumir branilo oko 40 bjelogardejaca smještenih u staničnoj zgradi i okolnim bunkerima, a uz to da je k njoj bio vrlo težak prilazak, komandant 6. proleterske brigade odlučio je da uporište likvidira manjim snagama, a glavninom pređe preko Ibra kod sela Jagnjila.

Izviđanjem u toku dana primjećena je na stanici Polumir željeznička kompozicija sa većim brojem vagona označenih crvenim krstom. Zaključak da su u njima njemački ranjenici i bolesnici kasnije se pokazao pogrešnim. Zapravo, tim vozom u toku noći 6/7. septembra stiglo je iz Raške oko 1.200 Nijemaca — na putu za Kraljevo. Bojeći se va'zdušnog napada u toku dana, Nijemci su zloupotrebili znak Crvenog krsta. Uveče je kompozicija trebalo da nastavi put. Pošto je dio 6. proleterske brigade napao željezničku stanicu, to su se i Nijemci angažovali u borbi, pa. su tek sutradan nastavili put.

Neposredno pred napad dijelova 6. proleterske brigade na željezničku stanicu, čelo jače njemačke kolone (sa konjskom zapregom), krećući se od Raške prema Kraljevu, izbilo je u Polumir u času otpočinjanja borbe, pa je i ona angažovana u borbi koja je trajala cijelu noć. Zbog nadmoćnosti neprijatelja, brigadama nije uspjelo da se prebace u toku noći preko Ibra, osim manjim dijelovima 2. i 3. bataljona 6. proleterske brigade. Ostale snage sa Štabom divizije povukle su se pred zoru na greben planine Studena, a neprijatelj se djelimično u toku noći, a djelimično u toku dana, probijao prema Kraljevu.²⁰

Prema izvještaju (dobijenom idućeg dana iz Kraljeva) neprijatelj je imao oko 300 mrtvih i ranjenih i 11

²⁰ Dijelovi 1. brdske divizije u pokretu od Kosovske Mitrovice preko Kraljeva za istočnu Srbiju.

zarobljenih; zaplijenjena su mu 3 konja i nekoliko kola materijala (plijen je prikupila 8. septembra 21. divizija), a uništen 1 kamion i ubijeno 30 konja. Naši gubici: 8 mrtvih d 17 ranjenih, od kojih 3 teže. Tom prilikom poginuo je i komandir čete, stariji vodnik Jovo Prigodić, i zamjenici komesara četa Đoko Pajić i Stevo Filipović.

Borci i starješine 6. proleterske brigade pokazali su veliku hrabrost d snalažljivost. Posebno su se istakli komandant brigade potpukovnik Savo Trikić i komandanti 1. i 3. bataljona poručnici Celestin Matulić i Milan Minić, a i komandiri četa Mijo Injac i Đuro Vučenović.²¹ Zbog teškog terena u borbi se nije mogla angažovati 15. majevička brigada.

Sa planine Studena glavnina 17. divizija krenula je 8. septembra oko 13.30 časova i u toku noći 8/9. septembra prebacila se bez borbe na lijevu obalu Ibra, razmjestivši se na prostorijsi prema zapovijesti od 7. avgusta. U zoru 10. septembra divizija se po brigadama pomakla sjevernije (ko Dragačevu) i razmjestila na prostorijsi Propljenica — Tolišnica — Crni vrh (k. 1122).

U toku dana jedinice 5. i 21. divizije pomjerile su se na prostorijsi sela Milanča — Dobri Do i Osonica — Mečke.

Zorom 11. septembra 17. divizija se prebacila nešto sjevernije: 2. krajiška brigada na prostorijsi sela Brezovice sa isturenim dijelovima na kotama: Šarica (k. 885) — Perunika (k. 691) — Mrka St. (k. 825); 6. proleterska brigada prikupljena u selu Milatovićima; 15. majevička brigada u selu Kaoni sa isturenim predstražama na komunikaciji Kraljevo — Ivanjica; Stab divizije sa prištapskim dijelovima i hirurškom ekipom u selu Vlasteljicama.²²

Poslije podne izviđački vod 15. majevičke brigade krenuo je preko Jastrebara (t. 796) u pravcu Kraljeva i pred Bukovicom saznao da se u selu nalazi mobilisano²³ ali

²¹ Zbornih 1/11, dok. 182, str. 473.

²² Zbornik 1/12, dok. 203, str. 559.

²³ Početkom septembra Draža Mihailović objavio je »opštu mobilizaciju« u Srbiji.

nenoružano ljudstvo za četnike. Komandir voda je odmah izvršio prepad i zarobio 180 mobilisanih četnika, dok su oficiri i podoficiri, koji su sa njima izvodili obuku, pobjegli. Pošto su zarobljeni bili prisilno mobilisani mlađići, a uz to su mnogi od njih bili pristalice NOB, svi su primljeni u naše jedinice. Pored ove akcije 15. majevička brigada je u toku dana minerskim odjeljenjima rušila mostove i propuste na komunikaciji Kraljevo — Čačak.

Pošto su 10. septembra jedinice 5. divizije oslobodile Ivanjicu i nastavile pokret ka Arilju, a jedinice 2. divizije ušle u Guču, 17. divizija je u toku noći pomjerila 2. krajišku brigadu na dominantne visove planine Jelice, obezbjeđujući se od Čačka i doline Zapadne Morave, a jedan dio 15. majevičke brigade rokirao je na ranije položaje 2. krajiške brigade, dok je drugi dio ostao na položajima od prethodnog dana s isturenim protivtenkovskim puškama na koti 570; 6. proleTERSka brigada, prikupljena na prostoriji sela Milatovići — Guberevci, kao rezerva divizije, bila je spremna za brzu intervenciju na pravcu 2. krajiške i 15. majevičke brigade, s tim što je 2. bataljon uputila na Klik (k. 521) — zapadno od sela Milatovića — radi obezbjeđenja šire prostorije sela Viče, gdje se u toku noći 12/13. septembra očekivala avio-pošiljka saveznika. Štab divizije sa prištapskim dijelovima i hirurškom ekipom u toku dana prebacio se u selo Viču (zaselak Vis).

Kulturna ekipa divizije je toga dana u selu Guberevcima izvela priredbu za borce 6. proleTERSke brigade i narod. Cilj priredbe bio je zbližavanje i upoznavanje starih i novih boraca i proslava dolaska Crvene armije na jugoslovensku granicu. Prije priredbe održan je miting na kojem je govorio komesar brigade.

Pošto su 1. i 6. proleTERSka divizija uspješno razbile četničko-nedićevske grupacije na prostoriji Jelova gora — Varda — Maljen, a 5. i 21. divizija oslobodile Ivanjicu, Arilje i Guču, komandant Operativne grupe donio je odluku da u toku noći 13/14. septembra sa 5. divizijom razbije neprijateljski garnizon u Užicu, sa 21. divizijom proдре u Užičku Požegu, a sa 17. divizijom likvidira njemačku postaju za obezbjeđenje emisije radio-stanice u Ovcarsko-kablarskoj klisuri, zatvori pravce od Sjenice i Čačka i obezbijedi se od komunikacije Užice — Nova Varoš.

Kada je dobio zadatak, Stab 17. divizije je u toku noći 12/13. septembra uputio usiljenim maršem 15. majevičku brigadu da smijeni jedinice 5. divizije na prostoriји Ivanjica — Lisanski rudnik — Arilje, radi neposrednog obezbjeđenja akcije 5. i 21. divizije.²⁴ Šesta proleterska brigada pomjerena je na prostoriју Guča — selo Turica, a u toku slijedeće noći postavila se na greben planine Jelice radi čvrstog zatvaranja pravca prema Čačku i rušenja ceste Čačak — Guča. Brigada je, takođe, dobila zadatak da dijelom snaga (noću 13/14. septembra) izvrši demonstrativan napad na garnizon Čačak i, ako bude moguće, likvidira ga. Druga krajiška brigada razmjestila se na prostoriји sela Tijanje — Puhovo, a slijedeće noći zaposjela je liniju položaja: selo Pakovraće (k. 423) — sjeverni dio sela Dučalovići (manastir Sv. Trojice) — padine Debele gore (Brajevac — k. 792), radi likvidacije njemačke postaje na Ovčaru, spremna za rušenje objekata na cesti i pruzi u Ovčarsko-kablarskoј klisuri — ako neprijatelj bude izvršio jači pritisak od Čačka prema Užičkoј Požegi. Kako brigada u prvom naletu (13/14) nije uspjela da likvidira neprijatelja na Ovčaru, napad je ponovila oko 11 časova 14. septembra — poslije jake minobacačke vatrene pripreme — razbivši neprijatelja koji je u paničnom bjekstvu odstupio niz litice prema Moravi. Oko 14 časova 2. bataljon napao je iz zasjede kod sela Pakovraće (ulaz u Ovčarsko-kablarsku klisuru) njemačku kolonu od 10 kamiona, od kojih je 8 zaplijenio (2 sa opremom i 6 specijalnih sa radio-standcom).

U toku noći 13/14. septembra, jedan bataljon 6. proleterske brigade, iako je demonstrativno napadao na Čačak, uspio je da se probije u grad, ali ne i da ga oslobodi, jer su se oko 200 Nijemaca, 150 ljotićevaca i 60 bjelogardejaca branili iz čvrstih bunkera. Pred zoru bataljon se povukao na polazne položaje. Pri nadiranj u grad zarobljeno je 6 četnika — mobilisanih omladinaca — sa puškama i četnička bolnica sa 60 ranjenika (iz borbi na Kopaoniku).

²⁴ *Zbornik* 1/12, dok. 14 i 203, str. 33 i 559.

Nijemci su pokušali u nekoliko navrata 14. septembra da prodru od Čačka prema Guči, ali ih je svaki put odbila 6. proleterska brigada. Majevička brigada u toku 13. i 14. septembra ostala je u širem rejonu Ivanjice i nije se sukobljavala sa neprijateljem.

U borbama 13/14. i 14. septembra Nijemci su imali 35 mrtvih, više od 30 ranjenih i 6 zarobljenih, a zaplijenjeni su im: emisiona radio-stanica sa svim instalacijama i alatom, pokretna radio-stanica, 4 laka mitraljeza, automa, 20 pušaka, bacač sa 30 mina, 50 ručnih bombi, 8.000 pušanih metaka, 9 kamiona, od kojih 1 oštećen, 4 tovarna konja, veća količina benzina, odjeće i obuće i logorske opreme.

Jedinice 5. i 21. divizije nisu uspjele u toku noći 13/14. septembra da likvidiraju garnizone u Užicu i Užičkoj Požegi, u koje su se, u toku samog napada, iz Višegrada probili dijelovi 7. SS divizije.

Angažovanje Glavnine 'Operativne grupe (5. i 21. divizije) na uporišta Užice i Užička Požega bilo je u osnovi pogrešno i suprotno intencijama Vrhovnog štaba (da Grupa divizija što prije prodre u Sumadiju, ovlada Rudnikom, poveže se sa 1. proleterskim i 12. korpusom, potuče četničku grupu jurišnih korpusa), tim prije što je Stab grupe divizija bio obaviješten da je 1. proleterski korpus (1. i 6. divizija) razbio četničko-nedićevsku grupu na prostoriji Jelova Gora — Varda — Maljen, da ih goni i priprema napad na Valjevo; dobijen je i podatak da je 7. SS divizija »Princ Bugen« u pokretu od Višegrada za Užice i da 37. divizija sa njome vodi upornu borbu na komunikaciji Priboj — Vardište — Mokra Gora. Čačak bi pao da su 17. i 21. divizija noću 12/13. septembra prodrli pravcem Čačak — G. Milanovac — Stragari (to je bilo moguće, s obzirom na prostoriju gdje su se nalazile), a 5. divizija, kao lijevo-krilna, zahvatila Ovčarsko-kablarsku klisuru, zatvorila je dijelom snaga, a glavninom na Gornoj gori zatvorila pravce prema G. Milanovcu i Valjevu. Time bi našem prodoru prema planini Rudniku bila otvorena vrata, a četnička grupa jurišnih korpusa (pošto je 10. i 11. septembra razbijena u zapadnoj Srbiji, odstupala je preko Maljena i Rudnika ka dolini Z. Morave) našla bi se u vrlo teškoj

situaciji. Zahvaljujući i ovoga puta slaboj procjeni situaciji i pogrešnoj odluci, ovoj grupaciji četnika uspjelo je po treći put da se, iako desetkovana, dočepa Dragačeva i stavi se pod zaštitu Nijemaca.²⁴

Vezivanje u to vrijeme naših jačih snaga u izvornom dijelu Zapadne Morave odgovaralo je njemačkom povlačenju dolinom Južne i Velike Morave i Ibra. Zato je Vrhovni štab 14. septembra naredio da Operativna grupa divizija hitno krene prema Rudniku, radi sadejstva sa 1. proleterskim korpusom koji je izbio u dolinu Kolubare.

OSLOBOĐENJE GORNJEG MILANOVCA

Poslije izbijanja 1. proleterske i 6. proleterske divizije na liniju Valjevo — Slovac — Bogovađa, komandant Operativne grupe divizija, zapoviješću od 14. septembra (14.45 časova) usmjerio je divizije u pravcu Bukulje i Rudnika, sa zadatkom da do 18. septembra ovladaju tim planinama i oslobode varoši Arandelovac, Rudnik i Gornji Milanovac.

Zadatak 17. divizije bio je da sa prostorije Guče (15. i 15/16. septembra) pređe preko komunikacije na odsjeku Ovčarsko-kablarske klisure i preko sela G. Gorijevnice, obezbjeđujući se od Čačka, najpodesnijim manevrom (noću 16/17) likvidira garnizon u Gornjem Milanovcu, a potom zatvori pravac prema Čačku i Kragujevcu.²⁵

Gornji Milanovac branilo je oko 600 četnika i oko 120 pripadnika Srpskog dobrovoljačkog korpusa (SDK) i Nedićeve poljske straže, dok su komunikaciju Gornji Mi-

²⁴ Komandant Glavnog štaba Srbije izvijestio je depešom 14. septembra Vrhovni štab: »Od 11. o. m. Nemci koncentrišu oko Kruševca jake snage od Uzica, Čačka i Kraljeva. Na istom prostoru prikupljanje četnika, koji prebacuju glavninu na južnu stranu Morave. Navodno Draža ispod Gledića. Mislimo da bi trebalo bar jednu diviziju da uputite ako ne ka Glediću ono bar ka Rudniku, kako bi se blagovremeno sprečio svaki pokušaj nesmetanog konsolidovanja četnika. Mi nastojimo da oslobodimo 24. diviziju za zajedničko dejstvo sa 2. proleterskom preko Zapadne Morave«. *Zbornik* 1/12, dok. 37, str. 87.

²⁵ *Zbornih* 1/12, dnk. 38 i 43, str. 88 i 97.

lanovac — Čačak obezbjeđivale manje četničke snage locirane u Brdanskoj klisuri.

Divizija je u dvije kolone prešla preko Zapadne Morave i komunikacije u njenoj dolini:

—• desna kolona (6. proleeterska brigada) pošla je oko 13 časova 15. septembra pravcem: Kruševlje (k. 668) — Belo brdo (t. 756) — Jankovina (k. 677) — Laz (k. 629) —• selo Pakovrac i oko 19 časova prešla preko rijeke između manastira Vavedenje i k. 249, a zatim produžila preko sela Prijevora za selo Vraniće. Prethodnica brigade, pošto je izbila na raskrsnicu puteva između sela Trbušana i Vranića, sukobila se sa ostacima razbijenog Javorskog četničkog korpusa (450 ljudi) u pokretu sa Maljena. Poslije dvočasovne borbe potučeni četnici sklonili su se u Čačak kod Nijemaca. Četnici su imali: 8 poginulih, 11 ranjenih i 15 zarobljenih, a zaplijenjeno im je: 18 pušaka, 2 kola raznog materijala i municije, radio-stanica, 3 pišalice mašine, korpusna arhiva, 1,600.000 dinara, 7 tovarnih

i 2 jahaća konja.²⁶ Naši gubici: 1 poginuo, 1 teže i 3 lakše ranjena. Poslije ove akcije brigada se razmjestila na prostori: Vranići — Milićevci — Kobiljača (k. 603);

— lijevu kolonu obrazovali su: 2. krajiška i 15. majevička brigada, Štab divizije sa sanitetom, Štab Operativne grupe divizija i neboraćki dijelovi 21. divizije. Kada je u toku dana 2. krajiška brigada ovladala Ovčar Banjom, kolona se po podne nesmetano prebacila preko rijeke i uz velike fizičke napore (zbog danonoćne kiše praćene vjetrovom i vrlo strmog zemljišta) dospjela na greben Kablara. Poslije prelaska preko rijeke, kolona je zanoćila na prostori Ovčar Banja — selo Rožci (južni dio), a 16. septembra (oko podne) razmjestila se na prostori sela Mijakovci, Srezojevci, G. Gorijevnica. U toku pokreta 15. majevičkoj brigadi predalo se 15 mobilisanih četnika koji su uključeni u naše jedinice. Poslije prelaska 17. divizije na desnu obalu Z. Morave porušeni su u Ovčarsko-kablarској klisuri 3 željeznička mosta, jedan drveni most na kolskom putu i oko 500 metara željezničke pruge.

U duhu zapovijesti Štaba Operativne grupe, Štab divizije odlučio je da noću 16/17. septembra glavnim snagama likvidira garnizon u Gornjem Milanovcu, a istovremeno dijelom snaga ovlada Brđanskom klisurom, temeljito poruši komunikacije u njoj i spriječi svaki prodor neprijatelja od Čačka prema Gornjem Milanovcu.²⁷ Zadatak brigada bio je:

— 15. majevička brigada, nastupajući preko sela: Mijakovci, Bare, Smedraž i Brankovo brdo (k. 452), napašće Gornji Milanovac (između cesta G. Milanovac — Čačak i G. Milanovac — Valjevo), usmjeravajući glavni udar pravcem Brankovo brdo — centar grada (crkva);

— 2. krajiška brigada dijelom snaga napašće grad sa sjevera (između komunikacija G. Milanovac — Valjevo i Gornji Milanovac — Rudnik), a dijelom snaga (prebačenih preko ceste i pruge kod Srčanika) najpovoljnijim pravcem (istočnim) prodire ka centru grada, obezbjeđujući se od pravca Kragujevca sa Parca (k. 602);

²⁶ *Zbornik* 1/12, dok. 203, str. 559.

²⁷ *Zbornik* 1/12, dok. 58, str. 133.

— 6. proleterska brigada ovladaće Brđanskom klisurom, a duž nje temeljito porušiti komunikacije i sve objekte na njima, a i komunikaciju koja od sela Brđana vodi za selo Vraniće, a potom će organizovati front prema Čačku, postavljajući se glavninom na kotu Zrnjac (406), dok će V. Vujan (k. 857) držati manjim snagama;

— Štab divizije, sa prištapskim dijelovima i sanitetom, kretaće se pravcem Bare, Šaran, Malo kosovo (k. 612), a za vrijeme napada nalaziće se kod Brusničke crkve (Brankovo brdo).

Početak napada predviđen je za 3 časa (17. septembra), ali je počeo nešto poslije 4 časa, jer jedinice nisu blagovremeno stigle na polazne položaje.

U prvom naletu 2. krajiška brigada vještim manevrom potpuno je razbila četničku grupaciju, koja je pokušala da se probije iz grada u pravcu Rudnika, i zarobila 482 četnika. Na svom pravcu nadiranja 15. majevička brigada naišla je na jači otpor ljotićevaca i poljske straže, ali ih je potisla sa spoljnjih uporišta odbrane, zarobivši devetoricu, dok su se ostali povukli u Internat, tu se za barikadirali i pružali jak otpor sve do 16 časova, kada je otpor skršen.

U toku noći 16/17. septembra 6. proleterska brigada ovladala je Brđanskom klisurom i zarobila 6 četnika sa puškama, bez vlastitih gubitaka.

U borbama oko Gornjeg Milanovca neprijatelj je pretrpio potpun poraz, iznenađen našim obuhvatnim manevrom, tako da se vrlo mali broj pojedinaca probio kroz obruč. Zarobljen je 541 četnik, ljotićevac i nedićevac (od kojih 4 oficira, 11 podoficira), ubijeno 57 (uglavnom ljotićevaca) i 10 ranjeno, a zaplijenjeno: 377 pušaka, 3 mitraljeza, 8 puškomitraljeza, 10 pištolja, oko 30.000 puščanih metaka, 12 tovarnih konja i 2 kola raznog ratnog materijala. Naši gubici: 5 poginulih i 6 ranjenih.²⁸

Poslije oslobođenja Gornjeg Milanovca i ovladavanja Brđanskom klisurom 17. divizija se rasporedila na široj prostoriji Gornjeg Milanovca sa zadatkom zatvaranja pravaca od Čačka, Kragujevca i Rudnika. Divizija je iskoristila zatišje za sređivanje i popunu jedinica novim bor-

²⁸ *Zbornik* 1/12, do-k. 203', str. 559.

cima, jer je većina zarobljenih četnika (prisilno mobilisani) zamolila da stupi u naše jedinice. U Gornjem Milanovcu 18. septembra poslije podne na narodnom zboru, kojem je prisustvovao veliki broj građana i naroda iz okolnih sela, govorio je delegat CK KPJ i Vrhovnog štaba. Poslije zbora u NOV je stupio veliki broj dobrovoljaca, naročito omladine. Uveče je kulturno-umjetnička grupa divizije dala u gradu priredbu, kojoj je prisustvovao veliki broj građana. U gradu su formirani Komanda mjesta, partizanska straža²⁹ i Narodnooslobodilački odbor.

Poslije izbijanja 5. divizije na planinu Bukulju, 21. divizija pomjerena je sa Rudnika prema Gornjem Milanovcu sa zadatkom da zatvori pravce od Čačka i Kragujevca, a 17. divizija se u toku 19. septembra pomjerila prema Podgorini — radi kontrole planine Maljen i o'bezbjedenja ofanzivnih akcija 1. proleterske divizije iz doline Kolubare prema Ubu i Tamnavi.

Jedinice 17. divizije posjele su naselja: 2. krajiška brigada: Ljig — Moravci — Slavkovica; 6. proleterska brigada: G. Banjani — Brajići — Ravna gora (k. 725), sa zadatkom izviđanja i kontrole grebena Maljena; 15. majevička brigada pomakla se zapadnije od Gornjeg Milanovca, ostavljajući jedan bataljon u gradu. Zadržavanje 15. majevičke brigade 19. septembra u širem rejonu Gornjeg Milanovca nalagao je pokret 21. divizije. Poslije podne brigada je organizovala veliki zbor omladine u gradu na kojem je govorio politički komesar brigade. Odmah poslije zbora, koji je poprimio manifestation! karakter, dobrovoljno se prijavilo 25 omladinaca u jedinice brigade. Zorom 20. septembra brigada se prebacila preko sela Takova na prostoriju sela Pranjani — Družetići, sa koje je kontrolisala i zatvarala pravce od Užičke Požege preko Gojne Gore i od Čačka preko G. Gorijevnice i Pranjana, istovremeno obezbjeđujući privremeni aerodrom u rejonu Klika (t. 545).³⁰ Štab divizije i divizijski sanitet smjestili su se u selu Brajićima.

²⁹ Zaštita komande mjesta.

³⁰ Za prihvata savezničkih pošiljki i transportovanje teških ranjenika u naše bolnice u Italiji.

Smotra jedinica 2. hrajške brigade

Na prostoriji razmještaja Štab 17. divizije iskoristio je tri dana odmora za intenzivan politički rad sa narodom, sređivanje i popunu jedinica i formiranje narodnooslobodilačkih odbora i komandi mjesta sa partizanskim stražama u Ljigu i selima Brajići i Kamenica.